

8. Репресована Україна 1917-1941 років. Проф. М.Роженко Академік Академії наук вищої школи України. Персональний сайт Історика В. Білокона.
9. Словник митців-педагогів України та українців у світі (1850-1950 рр.) – Львів: Українські технології, 2002/ – 144 с., 176 іл.
10. Козлова Н. Художник і педагог // Прапор Жовтня/ – 1987. – 27 червня.

The article analyses art heritage of V. Gagenmeister, researcher, scientist, ethnographer, publisher, artist, through the prism of formation of Ukrainian art in Podillia (beg. 20th.c.)

Key words: Podillian art, historical art heritage, art-industrial school, artists-ethnographers, graphic production, art-graphic albums, art critics (history).

Отримано: 23.07.2010

УДК 75(477.43)(092):76

А. Г. Шулик,
*асистент кафедри образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва;
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ГРАФІЧНА СПАДЩИНА СЕРГІЯ КУКУРУЗИ

Автор статті аналізує графічну спадщину С. В. Кукурузи, окреслює середовище формування особистості мистця.

Ключові слова: графіка, мистецтво, художник-графік, гравюра, мистець.

Мистецтво графіки займає одне з чільних місць серед інших видів українського образотворчого мистецтва. Про це свідчить і багатовікова історія розвитку української графіки, і невщухаючий інтерес сучасних митців до даного виду творчості.

Особливо сприятливі умови для розвитку української графіки виникли у другій половині ХХ ст. – відкривалися нові видавництва, журнали, систематично проводились виставки, влаштовувались конкурси, відновлювали або розпочинали свою роботу художні заклади, загалом активізувалась творча робота художників [5, с. 5]. У багатьох містах України протягом минулого сторіччя формуються власні школи українського графічного мистецтва. Своєрідна мистецька школа утворилася і на теренах давнього українського міста Кам'янця-Подільського. Одним з тих, хто жив і творив на Поділлі у даний історичний період, був художник-графік Сергій Васильович Кукуруза.

Життєвий шлях і творчий доробок С.В. Кукурузи, на жаль, сьогодні дуже мало досліджені. В основному, це статті у місцевій періодичній пресі, які дають мистцю лише автобіографічну характеристику. Ім'я художника згадується в праці “Кам'янецька ведута” мистецтвознавця Н.О. Урсу. Короткий аналіз мистецької діяльності С. Кукурузи був проведений В.М. Ільїнським.

Метою даної статті є аналіз графічної спадщини подільського художника Сергія Кукурузи.

Ім'я Сергія Васильовича Кукурузи, чие життя охоплює найдраматичніші часи ХХ століття (1906-1979), відоме далеко за межами Подільського краю.

Народився Сергій Кукуруза 3 лютого 1906 року в с. Подільському, що на Кам'янецьчині. Там пройшли його дитячі і юнацькі роки. Навчався спочатку у церковнопарафіяльній школі, потім у трудовій. Ще в ранньому віці, під впливом краси мальовничої подільської природи, вперше відчув потяг до малювання.

Шлях у професійне мистецтво був довгим і нелегким. У 1921 році – навчання у художньо-промисловій школі в Кам'янці-Подільському, у відомого художника-педагога В.М. Гагенмейстера. У 1927 році Сергій Кукурузу призивають на військову службу. Від'їжджаючи до місць служби, в Києві відвідує художню виставку, де знайомиться з графічними творами Василя Касіяна і з самим великим майстром. Графіка справляє на молодого мистця сильне враження і він прагне всіма силами опанувати дану техніку. Під час служби роботи Кукурузи вперше з'являються в газетах Київського військового округу і центральній пресі. Як художник-кореспондент він виступає з малюнками на теми армійського побуту.

У 1930-ті роки Сергій Кукуруза – студент факультету графіки Київського художнього інституту. Під впливом таких вчителів, як Василь Касіян і Марія Котляревська зростає і мужніє майстерність художника. Вже на першому курсі у періодичній пресі з'являються його графічні твори. Через три роки Сергій Кукуруза створює великі серії гравюр. Найбільше його захоплюють батальні сцени. Вже в цих ранніх гравюрах видно почерк зрілого майстра, композиційну злагодженість, виразність [8, с. 1].

В 1936 році, у зв'язку з реорганізацією інституту, Сергій Васильович переводиться у Московський художній інститут ім. І. В. Сурикова. Його викладачами стають художник-графік Ігор Грабарі, видатний майстер плаката Дмитро Моор. Проте найбільше вплинув на формування молодого тоді художника прекрасний живописець, графік, професор Олексій Ілліч Кравченко. Саме його школа з року в рік все яскравіше проявляється в роботах Кукурузи. Подібно до свого вчителя, Сергій Васильович все частіше звертається до експерименту, чергуючи різьбу по дереву з ліногравюрою, рисунок з офортом, пробує різноманітні матеріали, добиваючись граничної виразності своїх творів [4, с. 7].

До 100-річчя з дня народження Пушкіна студент виконує графічний портрет поета. Робота отримує досить схвальну оцінку від радянського мистецтвознавця П. Еттінгера. Дана гравюра була надрукована в одному з номерів французького журналу “Кур'єр графіки” за 1937 рік, поруч з творами видатних майстрів графіки В.А. Фаварського, О.І. Кравченка, що є свідченням великого творчого успіху молодого художника.

У 1940 році в Москві виходить видання повісті М. Гоголя “Тарас Бульба”, ілюстроване малюнками Сергія Кукурузи. Цією роботою він захищає диплом і отримує звання художника-графіка. Після закінчення інституту мистець залишається у Москві.

У 1941 році волею долі Кукуруза опиняється на казахській землі, у м. Актюбінську, з яким надовго пов'язує своє життя. Саме тут, далеко від Батьківщини, зріс, розцвів, зміцнів талант художника, прийшли пошана і визнання. Свою творчість він поєднує із викладацькою діяльністю в Актюбінському педучилищі. З-під його різця виходить багато нових творів і цілих циклів на різну тематику. Майстра захоплюють краєвиди казахських степів, проте там, далеко від батьківщини, він знову і знову повертається у своїй творчості до просторів рідної України, Поділля [3, с. 136].

У цей період, в Казахстані, Сергій Кукуруза шукає прийоми зображення не у чорно-білій, а в кольоровій гравюрі. Вперше в його графічних творах з'являється колір. Це вимагає великої майстерності і наполегливої праці, бо кожен колір потребує нової дошки для відбитка. Але Сергія Васильовича це не лякає і поступово колір в його роботах переважає. Все більше і більше мистець захоплюється ліногравюрою, яка згодом і стає його улюбленою технікою.

З 1949 року Сергій Васильович Кукуруза – член Спілки художників СРСР, живе і працює в м. Актюбінську, його називають співцем казахських степів. За трудовий і творчий вклад на казахській землі, яка не тільки щиро прийняла подільського мистця, а й високо оцінила його талант, Сергію Васильовичу було присвоєно звання Заслуженого вчителя Казахської РСР, Заслуженого діяча мистецтв Казахстану. Щорічно він приймає участь у виставках і завжди поруч з зображеннями великих казахських степів з'являються українські ліси, знайомий з дитинства Дністер, дивна природа рідного Поділля [8, с. 2].

У 1961 році мистець приїжджає у гості на Хмельниччину, туди, де народився, де пройшла його юність. З того часу відвідує Кам'янець-Подільський щорічно. Один за одним народжуються цикли “Село Подільське”, “Кам'янець-Подільський”, “Поділля”, “З літопису району”, “Архітектурні пам'ятки Поділля”.

В 1972 році Кукуруза назавжди повертається в Україну і поселяється у Кам'янці-Подільському. “І ось через три десятиріччя, – казав художник, – я знову в Кам'янці-Подільському. Прибув до нього вже не з села, а після великого життя. Я художник і педагог і дуже радий висловити свої враження про славне місто на Смотричі. Чарує мене велика і складна історія міста, його архітектурні пам'ятки, чарує природна художня мальовничість, зелене вбрання...” [8, с. 3].

У Кам'янці Сергій Васильович викладає в дитячій художній школі і з головою поринає у творчість. Багато подорожує. Його часто можна було побачити в багатьох куточках Поділля. Але найбільше манили художника знайомі з дитинства води чарівного Дністра, круті схили обабіч берегів, таємничі подільські товтри. Невтомний працівник у свої сімдесят побував у багатьох історичних місцях рідної землі, а потім натхненно відтворював побачене у ліноритах.

26 вересня 1979 року Сергія Васильовича Кукурузи не стало, похований в Кам'янці-Подільському.

Сергій Васильович Кукуруза був мистцем широкого діапазону, талановито і плідно працював у різноманітних графічних техніках: офорт, літографія, ліногравюра, ксилографія, і в кожній з них зумів знайти її виражальні можливості для втілення творчого задуму. Характерною творчою ознакою художника є широка розробка теми. Він не обмежувався окремими гравюрами з тієї чи іншої теми, а створював цілі серії, цикли.

Майстер сам видавав і друкував свої твори, які щиро дарував організаціям, підприємствам, гостям міста, друзям і знайомим. Займаючись громадською діяльністю, часто зустрічався з молоддю [2, с. 3]. Був членом правління Кам'янець-Подільської і Хмельницької організацій Товариства охорони пам'ятників історії та культури, Товариства охорони природи, географічного товариства.

Широка і різнобарвна тематика творів художника. Степи Казахстану, мальовнича природа Поділля з його кручами над Дністром, краєвиди

рідного села, галерея портретів прославлених діячів культури, побутові та батальні сцени – далеко не повний перелік тем, до яких доклав своє вміння, хист і талант Сергій Васильович.

Провідною у творчості С.В. Кукурузи є тема рідної землі, яка завжди залишається для нього постійним джерелом натхнення. Вона присутня у багатьох його роботах, зокрема таких, як “Ясені у селі Подільськiм” (1964), “Дорога у селі Подільськiм” (1968), “Батьківщина моя” (1968), “Хатка у селі Подільськiм” (1968), “Школа у селі Подільськiм” (1970), “У селі Подільськiм” (1970) та ін. Кожен з цих творів, у яких автор торкається місць, де пройшло його дитинство, сповнений глибоким почуттям патріотизму, високою емоційною насиченістю.

Ліричним спокоєм пронизані графічні картини окраїн міста Кам'янця-Подільського, зокрема Бакоти, Студениці, Старої Ушиці, Лоїв. Мистець встиг зафіксувати красу цих місць перед тим, як вони були затоплені водою у зв'язку з будівництвом на Дністрі гідроелектростанції. Це такі роботи, як “Стара Ушиця” (1968), “Дністер у селі Бакота” (1968), “Берег Дністра” (1970), “Дністер у селі Студениця” (1970) та ін.

За українськими враженнями виконана серія гравюр “Кельменці” (образи сучасного села).

Значне місце у доробку художника належить міському пейзажу, особливо краєвидам міста, яке так полюбив, в якому прожив останні роки свого життя. У своїх графічних роботах, присвячених рідному Кам'янцю, мистець органічно поєднує природу з архітектурою міста. Це можна спостерігати у таких творах, як “Старе місто” (1964), “Стара фортеця” (1966), “Вежа Кармалюка” (1968), “Міська Ратуша” (1968), “Кам'янець-Подільський” (1970) та ін. Особливо вражає ліризм і багатогранність у зображеннях Старого міста у Кам'янці-Подільському. Простота форм, тонкі ритмічні повтори, гармонія кольорів створюють глибоко поетичний образ старовинного Кам'янця.

Кожна робота майстра, присвячена Поділля, – це сторінка великої історії українського народу. Наприклад, “Міська ратуша” – споруда 16 століття – також розповідає багато цікавого. З цього балкону був зачитаний вирок Устиму Кармалюку. Звідси ж був прочитаний маніфест про возз'єднання Поділля з Росією.

Сергій Васильович згадує: “колись, босим хлопчаком, мені часто хотілося заглянути всередину цієї споруди. І ось, в 1968 році не без хвилювання підіймаюся по сходах на балкон, входжу у просторі зали, в яких була розгорнута виставка моїх робіт”. Ці роботи – це велика серія гравюр “Поділля”, яку Сергій Кукуруза присвятив землякам-подолянам. З анотаціями автора вона читається мов захоплююча книга про мандрування по красивому краю, багатому історією, архітектурними пам'ятками, високою культурою. Листи виконані легко, виразно, великими і чіткими “кукурузовськими” штрихами [4, с. 6]. Сам Сергій Кукуруза пише: серія “Поділля” складається з 40 гравюр-мініатюр. На них – краса пам'яток архітектури Поділля, мальовничі куточки, пов'язані з різними історичними подіями”.

У творчості мистця, крім подільських, є і кавказькі, російські краєвиди. Виняткове місце займає серія гравюр про Актюбінськ, що складається з двадцяти семи листів, які у графічних образах розповідають історію міста з дня заснування до наших днів. Присвячується альбом сторіччю міста. Згідно слів автора “Актюбінськ – білий пагорб. Так

називалося засноване у 1869 році невелике укріплення, перетворене пізніше у місто Актюбінськ. Серед каміння, що сяють білизнаю, сидить акин, який розповідає у своїх піснях про минуле і майбутнє міста Актюбінська. Я про місто розповідаю художніми засобами. Серію цю присвячую актюбінцям в честь славного ювілею сторіччя міста” [4, с. 7].

Художник – автор не лише пейзажів, а й жанрових композицій, портретів. До останніх відноситься серія гравюр “Жінки України” (серія образних портретів). Особливе враження справляє робота “Подільська” (1964). Перед нами дівчина в національному вбранні на фоні сільського подільського пейзажу: старенька українська хата, на дальньому плані височіють стрункі тополі, схилиються над водою плакучі верби...

Відомі земляки представлені мистцем у портретах “Байкар Годованець”, “Кам’янчанка актриса Савіна” та ін.

Багато своїх робіт Сергій Васильович присвятив Шевченку. Як дослідник, об’їздив майже усі куточки в Казахстані, де перебував Шевченко на засланні і створив чудову серію з 50 гравюр “По Шевченківських місцях Казахстану”, які згодом приніс в дар київському музею Т.Г. Шевченка [3, с. 136]. Серед картин, присвячених великому кобзарю, найцікавішими є “Думи мої, думи...”, “Шевченко в Уральську”, а також картина “Шевченко в Кам’янці-Подільському”.

Велику увагу Сергій Кукуруза приділяв й індустріальній тематиці: будівництву заводів, колгоспних комплексів. Цим новобудовам присвячені серії гравюр “Кам’янець-Подільський цементний”, “Колгосп “Україна” та інші. Значне місце серед цих робіт займав індустріальний пейзаж нових районів сучасного Кам’янця.

Тема війни знайшла своє відображення у роботах “Не хочу війни” (1968), “Портрет Льотчика” (1969) та ін.

Сергій Васильович Кукуруза був талановитим художником і прекрасним педагогом. Але, окрім любові до графіки та педагогіки, була у нього ще одна слабкість: він був великим книголюбом. І це наклало відбиток на його творчість. Майстер зробив багато ілюстрацій до творів класиків і сучасних письменників. Захоплювався він і графікою малих форм – екслібрисом.

Сергій Кукуруза зробив за своє життя 145 екслібрисів. Серед них – ліногравюри, офорт і, переважно, гравюри на дереві. Теми різні, як і нахили книголюбів. Його екслібриси не раз друкувалися у Московському видавництві “Книга”. Їх також охоче наклеювали на свої книги власники бібліотек. Серед тих, хто користувався екслібрисами С.В. Кукурузи – відомі художники, актори, літератори [6, с. 4].

Творчість Сергія Кукурузи багатогранна. Вражає обдарованість майстра, твори різних часів показують його творче зростання, формування його графічної манери, особливого стилю. У своїй творчості мистець, перш за все, опирається на безпосереднє вивчення оточуючого його світу. Тонка спостережливість, гостре відчуття кольору допомагають йому знаходити вірний тон для переконливої передачі різних природних станів і настроїв. Кожна робота художника – це інформація про те, що він хоче нам показати, передача переживань і почуттів.

С.В. Кукурузу в однаковій мірі можна назвати і російським, і українським, і казахським художником, кожному з цих народів він віддав частинку свого яскравого таланту. Його роботи виставлялися,

принаймні, на 130 республіканських, всесоюзних, обласних і місцевих виставках у Москві, Ленінграді, Києві, Алма-Аті, Хмельницькому, Чернівцях, Кам'янці-Подільському, рідному с. Подільському і багатьох інших місцях [9, с. 281]. Проте сам Сергій Васильович завжди вважав себе українським мистцем. Одного разу, з сумом, він сказав, що дуже мало зробив для рідного Поділля і тому, вже будучи на пенсії, так натхненно намагався наздогнати втрачене. Кожен з творів, створених в останні роки його творчої діяльності, сповнений почуттям глибокого патріотизму, любов'ю до українського народу, його невмирущої історії.

Творчий спадок Сергія Васильовича Кукурузи складає близько 2500 графічних аркушів. Більша частина їх зберігається у Кам'янець-Подільському історичному музеї-заповіднику, десятки естампів збагатили збірки обласних краєзнавчого та художнього музеїв [1, с. 3].

Багато робіт також зберігається у рідному селі Подільському, де завідувача бібліотеки Г.В. Яківська відкрила куток "Люби і знай свій край", в якому є книжкова виставка і альбом "Наші земляки". Один з розділів альбому присвячений С.В. Кукурузі [7, с. 4].

Спадок більш ніж достатній для глибокого вивчення творчості художника, проте сьогодні його опрацьовано дуже мало. Бракує архівних даних, задокументованих спогадів сучасників, які б засвідчили живу особистість мистця. Дана стаття – це лише лаконічна спроба усвідомити своєрідність творчого таланту Сергія Кукурузи, окреслити середовище, в якому формувалася неординарна особистість. Подальші розвідки у цій галузі будуть пов'язані зі спробою цілісного аналізу його мистецької спадщини.

Список використаних джерел:

1. Архітектурні пам'ятки Поділля: Альбом ліногравюр С.В.Кукурузи. – Хмельницький, 2007. – С. 3.
2. Гавришук А. Талановитий і щедрий. До 90-річчя з дня народження С.В. Кукурузи // Край Кам'янецький. – № 8. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 3.
3. Ільїнський В. М. Художник Сергій Васильович Кукуруза // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю // матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. 1. – Хмельницький, 1994. – С. 135.
4. Каталог виставки Сергія Кукурузи. – Алма-Ата, 1970. – С. 6-7.
5. Кириченко В. Експеримент. Пошук. Нові техніки // Образотворче мистецтво, 2006. – № 3. – С. 5.
6. Лашкарьова І. Екслібриси художника С. Кукурузи // "Радянське Поділля". – 1970. – 30 серпня. – С. 4.
7. Собчук В. Художник про рідне село // Прапор жовтня. – № 166. – Кам'янець-Подільський, 1967. – С. 4.
8. Троїцька Л. Довідка про життя та творчість художника-подолянина Сергія Васильовича Кукурузи // Кам'янець-Подільський історичний музей заповідник. – С. 1.
9. Шулик А. Віхи життя та творчий шлях Сергія Кукурузи // Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Випуск 1. – С. 281.

The author of the article analyses the graphic inheritance of S.V. Kukuruz, out lines environment of forming of artist's personality.

Key words: black-and-white art, art, pencil artist, engraving, artist.

Отримано: 12.05.2010

УДК 282:264-932](477.43)

Н. А. Шульц,
*асистент кафедри образотворчого
та декоративно-прикладного мистецтва
і реставрації творів мистецтва;
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ВІВТАРНІ КОМПОЗИЦІЇ КАТОЛИЦЬКИХ ХРАМІВ ПОДІЛЛЯ

Стаття присвячена розгляду вівтарних композицій католицьких храмів.

Ключові слова: римо-католицький храм, архітектура, вівтар, скульптурні композиції.

Постановка проблеми. Важливою складовою культурного надбання українського народу є архітектура католицьких храмів, яка пройшла складний та багатогранний шлях становлення і розвитку. Нині є досить актуальною потреба в науковому й пізнавальному сенсі розглянути інтер'єр римо-католицької церкви на прикладі великого регіону України – Поділля, щоб засвідчити його пам'яткоохоронну цінність, як об'єкта сакрального зодчества.

З набуттям Україною незалежності відбувається процес відродження культурних і духовних традицій, однією з яких стало зодчество римо-католицької Церкви. Цілий ряд церков латинського обряду використовувався до 1990-х років за непрямым призначенням. На Поділлі екстер'єри та інтер'єри католицьких церков не зберігалися і досить часто перебудовувалися згідно з новими функціональними вимогами (кінотеатри, музеї, архіви і т.д.). У зв'язку з постановами Кабінету Міністрів України багато католицьких храмів на Поділлі повернуто релігійним громадам. Стан усіх повернутих святинь оцінюється як критичний і потребує реставрації. Тому існує необхідність дослідження різносторонніх характеристик архітектури цих храмів. Потребує вивчення група культурологічних питань для визначення історико-культурної цінності римо-католицьких храмів в палітрі духовної спадщини Поділля [2, с. 53].

Мета дослідження – охарактеризувати вівтарні композиції і варіанти зовнішньої та семантичної бази декорацій римо-католицьких храмів Поділля, виявити варіанти тем композицій і стилю художніх творів, що оздоблювали храми, та принципи синтезу окремих творів мистецтва з просторовою структурою споруд, визначити історичні передумови, що вплинули на розвиток римо-католицького зодчества в обраному регіоні дослідження.

“Архітектура, – стверджують вчені, – галузь людської діяльності, що характеризує рівень розвитку продуктивних сил, характер виробничих відносин, рівень технічних знань. І разом з тим архітектура може дати уявлення про особливості культури, художні смаки та естетичні ідеали суспільства” (Ю.А. Асеев). Церковна архітектура займає особли-